exteriorních rysů stylu této doby. O postmoderním stylu může existovat jedině postmoderní diskurz, v němž se dostávají do kontaktu jednotlivé syžetové linie, polyfonie hlasů, centrálních i okrajových, motivický dotyk a optické zrcadlení, a i prohřešky a omyly autora se přijímají jako věci lidské... Jsem ráda, že polský časopis Stylistyka takový diskurz vede.

FRANTIŠEK DANEŠ

Profesor Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, dlouholetý pracovník (a po řadu let i ředitel) Ústavu pro jazyk český v Praze. Jeho mnohostranné vědecké zájmy zahrnují fonologii (srov. *Intonace a věta ve spisovné češtině,* Praha 1957), jazykovou kulturu (např. *Malý průvodce po dnešní češtině*, Praha 1964), syntax a syntaktickou sémantiku (spoluautor velkých kolektivních děl jako *Práce o sémantické struktuře věty*, Praha 1973; *Větné vzorce v češtině*, Praha 1981; *Mluvnice češtiny* 3, Praha 1987) včetně teorie aktuálního členění (funkční větné perspektivy), ale i sociolingvistiku a filozofii jazyka.

Stylistika - textová lingvistika - rétorika

1. Zkušenost nás učí, že většina obecných či kategoriálních termínů-pojmů se nám zpravidla jeví při prvním přiblížení jako obsahově jasná, zřetelně vymezená a samozřejmá; avšak při podrobnějším studiu se nám začínají jevit méně jasnými, jejich meze se rozmazávají a vnitřní obsah se stává méně určitým. Pěkně to vystihl P. Cassirer (1975:27): "What then is style and what does stylistics do? Questions like these very often form the opening of stylistic investigations. The very fact points to two phenomena: firstly, that there is no accepted definition of style and no general agreement on aims, methods or material for what is known as stylistics; secondly, that there seems to be fairly clear agreement among stylisticians that these questions are problematic".

Problematický je ovšem i sám přístup vycházející z otázky "Co je stylistika?", tedy postup začínající od nějakého již existujícího termínu a hledající, "co by to mohlo být". Spíše se hodí vycházet z analýzy jisté předmětné oblasti, studovat ji, diferencovat a pro jisté její jevy nebo dílčí oblasti takto empiricky zjištěné volit názvy.

Přes tyto výhrady, přesto, že "Not only style but also stylistics... gets different meaning in different contexts" (Cassirer 1975:43) a že "Die Stilistik als linguistische Teildiszipline präsentiert sich noch immer als ein Chaos" (Sandig 1986:13), pokusím se naznačit, co bychom dnes mohli, podle mého názoru, s výhodou

označovat termínem *styl*, a to právě dnes, v době slibného rozvoje textové lingvistiky.

2. Sám pojem stylu je značně obecný a užívá se ho v nejrůznějších oblastech, v souvislosti s nejrůznějšími druhy lidské činnosti (přirozené, jako je třeba chůze nebo řeč, i umělé a umělecké, jako je třeba oblékání, hra na housle nebo přednes básně) a s výtvory nebo artefakty lidskou činností vznikajícími. Každou činnost nebo výtvor lze analyzovat a popsat. Akdyby všichni lidé vykonávali tyto činnosti stejně a stejným způsobem vytvářeli svá díla, tato analýza a popis by postačily, byly by posledním slovem. Ve skutečnosti však se vykonávání činností a vytváření děl více méně liší, je diferencované podle individuí i momentů nadindividuálních. A jako v každém lidském chování se tu projevuje moment teleologický (zaměřenost k různým cílům, různé funkce).

A právě pro tuto oblast, pro tyto rozmanité diferencující aspekty se myslím hodí užít termín *styl*, tedy pro specifický způsob, jakým někdo koná daný druh činnosti, nebo specifický způsob výstavby nějakého díla. Pojem stylu lze ovšem aplikovat na různých stupních zobecnění, na větších či menších skupinách osob nebo děl vyčleněných podle různých kritérií (personálních, dobových, místních, funkčních atp.).

Vymezení stylu jakožto specifického (osobitého či význačného) způsobu, které je založeno na principu rozrůzněnosti, rozmanitosti, diferencovanosti, implikuje ovšem, že základní zjišovací procedurou je analýza činností nebo děl na jednotlivé rysy a jejich množiny či komplexy; pomocí srovnávání pak můžeme etablovat diferenční množiny jakožto konstituenty či charakteristiky jednotlivých stylů (na různých úrovních). I když v badatelské praxi tímto jistě náročným, by teoreticky ideálním, způsobem můžeme stěží postupovat a užíváme různých zkratových postupů, onen diferenční princip platí.

3. Obracím nyní pozornost na oblast promluv, tedy jazykových či verbálních textů (diskurzů) a podrobím úvaze poměr mezi **stylistikou a textovou lingvistikou**. Předběhnu další výklady a předem řeknu, že se mi stylistika jeví jako speciální oddíl obecné textové lingvistiky, a že tedy pojímám styl jako jistý aspekt výstavby textu.

Představuju si to tak, že textová lingvistika v užším smyslu si všímá obecně všech prostředků a principů výstavby textů, na nejrůznějších rovinách jejich hierarchické struktury. Naproti tomu stylistika, vycházející z toho, že princip stylu záleží ve výběru a uspořádání promluvových prostředků, všímá si na daném textu nebo na skupině textů právě specifičnosti tohoto výběru a uspořádání, neboli, podle Havránka, "singularizační organizace promluvy" nebo podle Mathesia "význačného způsobu, kterým je užito nebo se obvykle užívá vyjadřovacích prostředků".

V tomto pojetí je oblast stylových jevů ovšem značně rozsáhlá, nebo výběr a uspořádání se týká prostředků a postupů na všech rovinách výstavby textu, i těch nejvyšších, a textu jako celku. To znamená nejen prostředků hláskových, lexikálních a gramatických (s tím souvisí existence tzv. registrů, tj. množin stylisticky poznamenaných prostředků), ale i záležitostí rovin vyšších, jako je oblast sémanticko-pragmatických vztahů interpropozičních a (makro)propoziční hierarchie, volba organizace a způsobu vyjadřování vztahů izotopických (koreferenčních), výstavba tematická (tj. aktualizace stavby sémantické) a tematicko-rematická artikulace textu (včetně typůtematických posloupností a struktury odstavců), struktury presupoziční a ovšem výstavba kompoziční. Ve hře je i výstavba modální a komunikativní (ilokučních funkcí) a některé jevy další. Rovněž zřetel k fónickým jevům roviny suprasegmentální (intonace, členění atd.) je pro stylistickou charakteristiku nezanedbatelný. - Stylisticky relevantní je ovšem různý podíl těchto prostředků a postupů, jejich komplementárních využití nebo využívání, souhra a interakce.

4. Zbývá mi ještě dodat poznámku o rétorice. Etymologie názvů starých klasických disciplín **stylistika** a **rétorika** ukazuje, že původním předmětem první z nich byla řeč psaná, kdežto druhá měla vést řečníka a jejím předmětem byla řeč mluvená. S tím lze srovnat i Mathesiovo rozlišení významové výstavby kontextu výkladového, která se týká především věcného obsahu a směřuje k jasnosti podání, a řečnické výstavby kontextu, která se týká kontaktu mluvčího s posluchačem a směřuje k působivé účinnosti podání. Vzájemný vztah obou disciplín prošel v dějinách různými peripetiemi a sama rétorika se vyvíjela (zejména pokud jde o vztah složky pragmatické a složky rétorických figur). V americké lingvistice převažuje v posledním období termín *rétorika* i v případech, kdy v jazykovědě evropské se odedávna užívá termín *stylistika*. Rozšíření termínu *rétorika* v tomto širokém smyslu by bylo možno zčásti přičítat jednak severoamerickému ovzduší s důrazem na přesvědčování, získávání, argumentování, jednak rozvoji ústní komunikace často diskusního charakteru. Vztah obou disciplín je opravdu neujasněný. Obou termínů se užívá dnes v Evropě promiskue. Je zajímavé, že zatímco antická rétorika zahrnovala do sebe stylistiku (elocutio), někteří dnešní evropští badatelé chápou naopak stylistiku jako přímého dědice rétoriky nebo jako moderní rétoriku. Ve skutečnosti jde spíše jen o záležitosti klasifikačně-terminologické než věcné. Důležité je, aby všechny relevantní textové jevy, které obě disciplíny - v tom či onom rozsahu - měly či mívají za svůj předmět, byly soustavně vědecky zkoumány.

Literatura

Cassirer, P., 1975, *On the place of stylistics.* - *Style and Text*, ed. H. Ringbom, Stockholm, 27-48.
Havránek, B., 1942, *K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka*, "Časopis pro moderní filologii", 28, 409-413.
Mathesius, V., 1942, *Řeč a sloh.* - *Čtení o jazyce a poezii*, Praha, 13-104.
Sandig, B., 1986, *Stilistik der deutschen Sprache*, Berlin - New York.

KAREL HAUSENBLAS

Dlouholetý profesor Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze. Autor řady základních prací české stylistiky a teorie textu, shrnutých především v knize *Výstavba jazykových projevů a styl* (Praha 1972). Hlavní autor části *Textová syntax* v akademické *Mluvnici češtiny* (sv. III, Praha 1987). Srov. jeho medailón ve "Stylistyce" II, 1993, s. 257-262.

Stručná charakteristika stylu a stylistiky

1. Několik slov k novější historii a současné situaci stylistiky

O teoretické oprávněnosti a praktické potřebě stylistiky - ve smyslu nauky o stylu, stylových jevech - není třeba pochybovat (jak někteří činí): relevance stylu je důležitým atributem chování a jednání člověka (takřka) ve všech sférách jeho aktivity. V pojetí stylu a stylistiky - jejich problematiku zde budeme sledovat dále jen v oblasti řečové komunikace - je ovšem méně jednoty než dejme tomu v pojetí gramatiky (i se základními pojmy a termíny se někdy nakládalo roztodivně: tak pro Charlese Ballyho, považovaného za jednoho ze zakladatelů moderně orientované stylistiky, není předmětem stylistiky styl, jak výslovně praví, nýbrž "citová stránka řeči"). Jednou z příčin je to, že styl se v nové době chápe v různých zemích a u jednotlivých badatelů různě široce. Tak na Západě dominuje značně úzké chápání stylu, totiž jen jako stylu individuálního (osobního, resp. autorského). Nejspíše proto nebyla při rozvíjení nauky o textu v posledních desetiletích západními badateli - a také u nás některými, kteří šli v jejich stopách - skoro vůbec brána v úvahu relevance stylu textu. Ve výstavbě textu musí nauku o textu pochopitelně zajímat především jevy, které mají obecnější, interindividuální povahu. I tu však má, jak níže rozvedeme, styl v našem pojetí.

Řadou otázek výstavby textu, právě také stylem, se odedávna zabývaly poetika a rétorika, v minulém století se konstituovala speciální stylistika. Ta byla však